

A SZENT KORONA ESZMÉJE

A MAGYAR KÖZÉLET FÓRUMAIN és politikai irodalmunkban egyre nagyobb erővel jelentkezik a szent korona gondolata. Sajátságos ismétlődése a történelemnek, hogy amikor a királyi trón betöltését a nemzet nem tartja lehetségesnek, kifejezéseiben ismét a szent koronához fordul, akárcsak Zsigmond többhónapos fogsága idején, mikor az országos tanács a szent korona pecsétjét vésette meg, vagy Hunyadi János korában, mikor a kormányzó a szent koronának tett érdemeket jutalmazott. A nemzeti hagyományok szellemében rendelte az 1930: XXXIV. törvénycikk, hogy a bíróságok a szent korona nevében hozzák ítéleteiket, és többszázados kifejezésekkel élnek a Felvidék, Kárpátalja és Erdély visszatérő részeit „a Magyar Szent Korona testébe“ kebelező legújabb törvényeink.

Eckhart Ferenc, a budapesti egyetem jogtörténész-tanára, ennek az alapvető közjogi gondolatunknak fejlődését kutatja.¹ Munkáját nemcsak nagyfontosságú tárgya ajánlja fokozott figyelmünkbe, hanem tudományos előzményei is. Éppen tíz esztendővel ezelőtt hívta fel írója a magyar alkotmánytörténet művelőit, hogy vessék el a régi sablonokat és begyökeresedett előítéleteket, s tekintsék a magyar alkotmány fejlődését szerves egységben a nemzet szellemi életének alakulásával. Megnyilatkozása felzúdulást keltett nemcsak a jogi irodalomban, hanem a parlamentben és a napisajtóban is. Közjogi képzettségű bírálói egy mellékes megjegyzése kapcsán leginkább a szent korona tanának nem ismerésével vádoltak és hosszasan magyarázták neki ezt az alapvető gondolatot. Eckhart Ferenc most bebizonyítja, hogy ezen a téren nincs mit tanulnia, hanem tőle tanulhatunk mindannyian. Talán éppen azért, mert az eddigi irodalom olyan szívesen tört ki elragadtatott frázisokba a koronatan tárgyalásánál, ragaszkodik ez a könyv szinte túlzott Önmegtágadással az adatokhoz. „Ahol csak lehetett, magukat az adatokat szóaltattam meg, mert úgy gondoltam, hogy így kerülhetem el leginkább az értékítéletek kimondását“, olvassuk az előszóban. S mert a méltatás és magasztalás annyira hiányzik, különösen nagy súllyal esik latba az a néhány szűkszavú mondat, ahol a szerző levonja a tanulságokat az adatok tömegéből.

A munka címe is sokatmondó: nem a szent korona tanáról, hanem a szent korona eszméjéről lesz szó. Ez a kettő nem azonos, a második kifejezés szélesebb körű az elsőnél. A szent korona tanát, szigorúan Werbőczy nyomán, maga a szerző így fogalmazta meg egy régebbi munkájában: „A szent korona, az állam jelképe, minden jog forrása. A koronázás útján nyeri a király a jogot megválasztása után a nemesség- és jószágadományozásra. A király és nemesség ezen kapcsolata folytán a nemesek a szent korona tagjai és a királlyal együtt alkotják a szent korona testét, amely az ország-

¹ A szentkorona-eszme története. Budapest, 1941. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.

gyűlésen a törvényhozás jogát gyakorolja. A szent korona az állami egységnek is jelképe és innen származnak e kifejezések: „a szent korona országai”, „a szent korona területe”. Mivel minden nemes egyformán a szent korona tagja, nincs különbség jogokban a köznemesség és főnemesség között, mert minden jog közvetlenül a koronától ered.” (Bevezetés a magyar történelembe. Pécs, 1924.) Ezt a tant a rendi különbségtől eltekintve, közjogi irodalmunk ma is alaptételnek tekinti.

A koronaeszmeről újabban beszélnek történetíróink. Ezzel általában a szent korona megszemélyesítését, a magyar állam jelölésére való felhasználását akarják kifejezni. Ebben az értelemben használja a szót Eckhart is s így mindjárt állást is foglal: a szent korona eszméje egyidős a magyar királysággal, míg a szent korona tana ennek a gondolatnak csak egyik újabb megjelenési alakja. S éppen ennek az eszmének a különböző történeti alakjait vizsgálja írónk tipikusan szellemtörténeti tanulmányában.

Honnan származik a koronaeszme? Nem valamilyen sajátos magyar közjogi gondolkozásból, mert egyetemes európai jelenség: a keresztény nemzetek nagy tanítómestere, az egyház használta először szimbólumnak a koronát. A szentségi jellegű koronázásnál használt ékszer, a diadéma, a IX—X. században már mindenütt a keresztény királyságnak, az Istentől nyert hatalomnak a jelképe. Az egyház adta nemcsak a koronát, hanem a koronaeszmet is hazánknak. A királyi hatalom jelentésében említik a koronát az intelmek, a legendák, a Szent László korabeli első történeti munka. A középkori magyar műveltség különösen erős egyházi színezete a koronaeszmet is erősebben kifejlesztette, mint a szomszédos Németországban vagy Csehországban. De gyarapította a gondolatkört a jellegzetesen erős magyar királyi hatalom is, a pogánykor lovasnomád öröksége. Mint első századaink alkotmányfejlődésében általában, a koronaeszme történetében is a pogány és keresztény elemek egyesülése adják meg intézményeink sajátos magyar veretét.

A koronának ez a jelentése Szent Istvántól az Anjoukig ugyanaz marad és e négy évszázadon keresztül változatlanul a király személyéhez kapcsolódik. A korona nemcsak testileg, hanem jelképesen is a királyé, s az övé marad akkor is, amikor a XIII. században titokzatos erőt kezdenek tulajdonítani neki (szent korona!). A király és a korona sorsa összefonódik: ami a királynak tisztességére szolgál, az a korona tisztessége, dicsősége, haszna is; ami a királynak ártalmas, az a koronának is kára. Az alattvalói hűség nemcsak a királynak, hanem a koronának is kijár, az uralkodónak tett szolgálat érdem a koronával szemben is. A korona tehát a királyi méltóságot, az uralkodói jogok összességét jelenti, s csak egy esetben válik el a személytől, amikor a királyi hatalom alapjait tevő birtokokról van szó. Mint angol és francia földön, a királyi méltóság fenntartásához nélkülözhetetlen birtokokat nálunk is kezdik a korona jogának nevezni s ezeknek a visszaszerzésében a korona szabadságának helyreállítását látni. Ettől eltekintve azonban a korona nem válik külön a királytól, tehát nem jelenti még az állam személyiségét.

A XIV. század végén nagy változás következik be. Nagy Lajos halála után ismételen lázadás tör ki a királyi hatalommal szemben, a királynő fogságba esik s a török veszedelem folytán Zsigmond nem egyszer kénytelen a rendek áldozatkészségéhez fordulni. Ezek az események felébresztik a rendek képviselőinek, egyelőre tehát az ország nagybirtokosainak gondolatvilágában a maguk fontosságának és hatalmának tudatát. Ezért jelenik meg az 1401-i interregnum idején új alakban a koronaeszme. Az ország bárói fogva tartják a királyi: és a közhatalmat, melyben eddig is részesedtek, most maguk gyakorolják. A király helyébe most a szent koronát teszik meg e hatalom alanyának: az országos tanács okleveleit a szent korona pecsétjével

látják él, intézkedéseiket a szent korona tekintélyével teszik meg. Még inkább kifejleszti a koronaeszmét I. Ulászló megválasztása és megkoronázása 1440-ben: Szent István koronája nincs a rendek kezében, ezért annak „minden jelképiségét, misztériumát és erejét“ egy másik koronára ruházzák, míg a régít vissza nem szerezhetik. Az új koronával felavatott uralkodónak az ő akaratukból jutnak a királyi hatalom jogosítványai. S eljárásukat annál inkább alkotmányosnak tartják, mert „a koronázás mindig az országlakók akaratától függ és a korona hatékonysága és ereje az ő jóváhagyásukon alapul.“

Most már nem a királyé a korona, hanem az országé is. Méltán tekintik magukénak a rendek, hiszen Ulászló halála után ők gondoskodnak az ország kormányzásáról a tanács, majd a kormányzó útján. Ezért a „királyi korona“ helyét egyre gyakrabban foglalja el az „ország koronája“ kifejezés, s ezt Mátyás és utódai is megtartják; A XV. században ehhez a koronához fűződnek azok a jogok és tulajdonságok, amelyek az előző századokban a királyt illették. A korona tart számot az alattvalók hűségére, a koronától ered a birtokadomány s az elkobzott vagy urafogyott birtokok reá szállnak vissza. De mindenek fölött jelenti a korona a magyar királyság, sőt az egész magyar birodalom egységét és a benne foglalt területek összetartozását is.

A magyar szent koronának ez a területi jelentése, amelyből az integritás gondolata szervesen fejlődött ki, minden más jelentésnél fontosabbnak látszik ma előttünk. Az ország megjelölésére egyre inkább kezdik használni, a koronát. Ha valaki elválasztja az országtól egyik részét, a szent koronát károsítja meg, a visszacsatolt rész viszont a szent korona birtokába kerül vissza. Ez a kifejezésmód nemcsak a magyar kancellária sajátja, hanem meghatározható módon nyilatkozik meg a magyar birodalom egész területén. A szent korona e birodalom részeinek védője, s a részek, mint a dalmát tengerpart városai is, bíznak erejében és támogatásában.

Ha a jelen viszontagságai között elfelednők, mik voltunk régen s a magunk kicsinységének érzése indokolatlanul erőt venne rajtunk, csak Eckhart könyvéhez kell fordulnunk, hogy a magyar nagyhatalom részeinek hűségét és ragaszkodását lássuk. Raguza így ír 1426-ban: „Amint a test nem lehet lélek nélkül, úgy nem maradhat fenn ez a kis közösség a hegyek szakadékaival, a tenger hullámai és a viharok közepette, mint szikla, Magyarország szent koronájának kegye és védelme nélkül.“ És Trau, 1387-ben: „Egész tehetségünkkel iparkodtunk a Magyarország szent koronája iránti hűséget tettekkel is romlatlanul és mocsoktalanul megtartani, és iparkodni fogunk, amíg lélek lesz a testünkben; s annak felmagasztalásáért személyünket és vagyónkat szándékozunk kockára tenni és magunkat semmiben sem kímélni az említett korona gyarapodása, mintegy a mi természetes urunk érdekében.“

Éppen ez a hűség különbözteti meg a magyar koronaeszmét a cseh és lengyel oklevelekben kialakult gondolkortól. A közös egyházi eredetből származó egyezések csakugyan meglepőek: közös a magyar és cseh koronában az összetartó erő, az eszme területi vonatkozása; közös a koronához tartozó javak elidegenítésének tilalma. De a magyar koronaeszmének sajátossága, hogy mindig egy meghatározott tárgyhoz, Szent István koronájához kapcsolódik. Az alattvalót a hűségnek közvetlen, szinte személyes kapcsolata fűzi a koronához, mely hűségét adománnyal jutalmazza. Ezek a vonások a szomszédállamokban nincsenek meg.

A korona tehát a XV. századra az államhatalom alanyává lett, amelyet az ország területe, az alattvalók hűsége s az összes királyi jogosítványok megilletnek. De ezzel még mindig nem alakult ki a szentkoronatan, melyet Werbőczynél olvasunk. Létrejöttéhez egy másik, ugyancsak egyházi eredetű gondolat is hozzájárul, s ez az organikus államtan. Az államot már az antik

világ emberi szervezetnek tekintette, de a középkori gondolkozást csak az egyházi tanítás, a corpus mysticum Christi termékenyítette meg. A pápák leveleiből a mi egyházi férfaink is megtanulták, hogy minden ország test, amelynek feje és tagjai vannak. III. Ince kijelentette, hogy az egyháznak, mint testnek a tagjai ugyanazt a szabadságot élvezik, s e tan következményei nem maradtak el nálunk sem.

Ha az ország test, a tagjai csak azok lehetnek, akik ügyeit intézik. Kezdetben csak a nagybirtokosokat és az országos méltóságokat, a XV. századtól már az összes nemeseket az ország tagjainak tekintik. Területi szempontból pedig a magyar birodalom összes részei az ország tagjainak mondják magukat. Ezzel az államtest elgondolása érintkezik a koronaeszmevel: hiszen a korona az állami hatalmat jelenti, s ezért már az ország báróit is kezdik a koronához érteni, másrészt a korona az államterület kifejezésére is használatos. Így érthető a két gondolat összekapcsolása: Raguza már 1413-ban a korona tagjának nevezi magát. A magyar politikai gondolkozásban mégis csak Werbőczy István egyesíti a két eredetileg különálló és külön fejlődő tant, s ezzel megalkotja a szent korona tanát.

Werbőczy koronatanának tárgyalása Eckhart bizonyításának legragyogóbb része. Kimutatja, hogy a Hármaskönyv számos helyen említi a koronát a régi értelemben: a királyi hatalom vagy az államterület jelképe gyanánt. A híressé vált koronatanat csak egy helyen alkalmazza, s ott is csak azért, hogy a nemesség egységes jogállását, az una eademque nobilitast bizonyítsa vele. Ezért veszi át a nemesség kialakulásának történetét az ősi egyenlőséget hirdető Thuróczi János krónikájából. Ezért hangsúlyozza azt, hogy a közösség ruhazza át a hatalmat az uralkodóra, de az 1440. évi rendi nyilatkozat bőséges felsorolásával szemben csupán a nemesítés és birtokadományozás királyi jogait említi, mert tételének igazolásához ezeket látja szükségessé. Ezért nem fűz semmiféle következtetést a koronatanhoz, még a törvényhozó hatalom megosztását sem ebből származtatja. Tételét bebizonyította s mikor hozzálát az egységes nemesi jog tárgyalásához, a korona organikus szemléletét elő sem hozza többé.

Mi tehát az új Werbőczy tanításában? kérdezi a szerző. Az elemek régiék, az egész doktrína mégis új, felelhetnénk rá. Werbőczy összekapcsolta a koronaeszmet és az államtest felfogását, s ezt azzal az új állítással bővítette ki, hogy minden nemes a szent korona tagja. Ez a tétel új, de nem forradalmi. Már Hunyadi János nemesleveleiben az ország tagjává emelkedett az adományos, azóta pedig a köznemesség megszerezte a királyi tanácsban való részvétel jogát, ami eddig az előkelők kiváltsága volt. Az egyenlő nemesi szabadságnak is megvoltak az előzményei az organikus államtanban. Az ország tagságától tehát csak egy lépés vezetett a koronatanagsáig; de ezt a lépést csak egy Werbőczy tehetta meg.

Ugyancsak teljesen új adatokat tárnak fel Eckhart könyvének a Habsburgokon fejlődéssel foglalkozó részei. Hiszen a középkori előzményeket, ha hézagosan is, ismertük volt. De a Werbőczyt követő korban homály borította a koronaeszmet, s eddig csak frázisokat olvashattunk róla. Eckhart impozáns anyaggyűjtésének tanulsága, hogy a Hármaskönyv utáni századok nem a szent korona tanát fejlesztették tovább, hanem a koronaeszme és az államtest gondolatának középkori elemeit alkalmazták. Werbőczy demokratikus nézeteinek csak Bocskay felkelésében, majd az 1790-es évek rendi reformmozgalmaiban jutott jelentősebb szerep, hogy azután a kiegyezést követő jogtörténeti irodalomban új méltánylást és kifejtést találjanak.

Nem tárgyalhatjuk itt sorra a koronaeszme és az újkorba is átöröklődött elemeit. Csak egyet hangsúlyozunk, mert ebben látjuk a koronaeszme legmélyebb tartalmát: az ország integritásának gondolatát. Amikor a török

betörés három részre darabolta hazánkat, a szent korona összetartó ereje forrasztotta virtuálisan eggyé. A szent korona joghatósága akkor is változatlanul kiterjedt az egész magyar birodalomra; ami idegen kézre jutott, azt a szent koronától vették el, ami visszatért, azt a rendek kívánsága szerint a szent koronához kellett visszacsatolni. Nem volt kétséges a horvát és szlavón országok, a dalmát és szepesi városok hovátartozása sem: az ország szent koronáját illették s oda is kellett őket bekebelezni. Erősítette az egységnek ezt a gondolatát az államtestnek minden magyar szemében egységes és sérthetetlen képe, ez a középkorból átmentett, hasonlóan szívós gondolat. A reformországgyűléseken azután a nemzetiségi törekvések még jobban táplálták az integritás eszméjét, amelyet most már így is neveztek.

Nem emelhetünk ki időszerűbbet Eckhartnak erre vonatkozó hatalmas anyagából, mint az Erdélyre vonatkozó megállapításokat. Az erdélyi fejedelemség megállapítása ugyanis nem szakította szét a magyar korona birodalmát. „A koronaeszme kapcsolja Erdélyt állandóan Magyarországhoz. A szent korona jogát emlegetik a Habsburg-királyok, amikor Erdélyre igényt emelnek, de a szent koronához, vagyis a magyar birodalomhoz való tartozást elismerik az erdélyi fejedelmek és rendek is. Ez a kapocs volt az, amely az önálló és a szultánnak alávetett Erdélyt ősi hagyományokban gyökerező meggyőződés erejével minden magyar nézete szerint az anyaországhoz fűzte.“ Bethlen Gábor, az önálló Erdély legnagyobb építője is a „magyari koronában“ látta az ország egységének szimbólumát. S a lényegét látták meg az országgyűlés rendjei, mikor 1790-ben elpanaszolták, hogy „csak két haza van a föld kerekégén, amelyek egymást kölcsönösen testvérnek nevezik és habár egykor az ország szent koronájának legszorosabb egységében voltak összefűzve“, most el vannak választva egymástól. Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar integritás gondolata minden idők viharain keresztül fennmaradt.

Végezetül két fejezetben foglalkozik a szerző a Hármaskönyv utáni jogi irodalommal, s itt is meglepő eredményekre jut. Az első magyar közjogi írója, Lochner János óta (1666) egészen az 1890-es évekig nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget közjogászaink Werbőczy szentkorona-tanának. Mindnyájan kiemelték a koronázás fontosságát az alkotmány szempontjából, mind rámutattak a korona tiszteletére, de nem fejlesztették a koronaeszmét alkotmányos alaptétellé. Hajnik Imre fejtette ki először 1867-ben a koronát s változtatta meg azzal, hogy az eddig érvényesülő területi egység helyébe a közjogi egységet tette vezérlő gondolatává. Ezután színezték alkotmánytörténészeink és közjogászaink a tanítást egyre jobban, míg a parlamenti kormányzat és a liberális nacionalizmus összes vívmányai is bele nem olvadtak. Megdöbbentő olvasmány íróember számára, hogyan bővül ugyanaz az állítás auktorról auktorra, sőt kiadásról kiadásra anélkül, hogy az új tételeket új adatok is támogatnák! A sor Timon Ákossal zárul, aki a korszellemnek megfelelően formált koronatanát több évtizeden át hirdette tanszékén, s ezzel mindmáig döntően befolyásolta a nemzeti közvéleményt.

Eckhart az utolsó fejezetben tapintatosan eltekint a tanulság levonásától. A konklúzió azonban csak egy lehet: az alkotmánytörténeti és közjogi irodalom az utolsó évtizedekben letért a szent korona eszméjének majdnem ezeréves útjáról. Napjainkban már lelohadt a szabadelvű kor optimista lelkesedése. Nyugodtabban tudjuk látni s talán jobban is használjuk nagy nemzeti értékeinket. Ezért nagy az érdeme Eckhart felvilágosító munkájának, mikor a szent korona eszméjének azokat az elemeit hozza felszínre, amelyek a magyarság örök szellemi kincses tárához tartoznak.

BÓNIS GYÖRGY